

PROGANJANJE - OPŠTA RAZMATRANJA I UPOREDNOPRAVNI PREGLED²

Apstrakt

Interesovanje za problem proganjanja je u porastu tokom poslednjih godina, posebno imajući u vidu da proganjanje ponekad samo prethodi izvršenju drugih teških krivičnih dela. Zbog toga se sve veći broj država opredeljuje za uvođenje novih inkriminacija koje će obuhvatiti proganjanje. Inkriminisanje proganjanja, međutim, otvara problem izdvajanja i razlikovanja navedenog krivičnog dela od drugih srodnih dela, a postavlja se i pitanje kako radnju krivičnog dela proganjanja trebalo opredeliti tako da ne dođe do preteranog ograničavanja prava i sloboda građana. Stoga su izlaganja u radu posvećena opštim razmatranjima o proganjanju, te analizi uporednopravnih rešenja. S obzirom na to da je u Srbiji proganjanje tek nedavno inkriminisano, cilj rada jeste da se ukaže na neke od problema koji se u praksi mogu očekivati, te na pravce za iznalaženje mogućih rešenja.

***Ključne reči:** proganjanje, viktimizacija, krivično zakonodavstvo, privatnost, sloboda.*

1. Uvodna razmatranja

Proganjanju se posebna pažnja pridaje počev od devedesetih godina prošlog veka, iako je reč o pojavi koja datira milenijumima unazad.³ Tome doprinose nagle promene u sredstvima komunikacije, ali i drugačije doživljavanje sfere privatnosti. Čovek današnjice, naime, može da bude lako dostupan gotovo svima i ima potrebu za time, ali istovremeno želi i da zaštiti svoju intimu, što aktuelizuje i dodatno komplikuje proganjanje

¹ Docent na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, milica.kovacevic@fasper.bg.ac.rs

² Rad predstavlja rezultat rada na projektu *Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova kreiranja efikasnih mera za njegovo suzbijanje*, br. 179044. Projekat implementira Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, a finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

³ K. Davis, I. Hanson Frieze, R. Maiuro, *Stalking, Perspectives on Victims and Perpetrators*, Springer, New York 2002, x.

kao društveni problem. Osim toga, sve intenzivnija istraživanja u oblasti kriminologije, psihologije i drugih naučnih disciplina koje proučavaju devijantna i kriminalna ponašanja ukazuju na specifičan odnos i povezanost proganjanja i drugih oblika nedozvoljenih ponašanja.⁴ Naime, proganjanje često prethodi nanošenju telesnih povreda, uništavanju imovine, pa i ubistvu,⁵ ili se pak prepliće sa krivičnim delima poput nasilja u porodici i ugrožavanja sigurnosti i sa krivičnim delima protiv polne slobode.⁶ Zato je posebno bitno da se ne potcenjuje društvena opasnost proganjanja i da se blagovremeno reaguje. Sa druge strane, ne bi trebalo srljati ni u prekomerno širenje zone kriminalizovanih ponašanja, jer se time sve više sužavaju slobode građana.

Tek krajem XX i početkom XXI veka termin "proganjanje" počinje da označava specifično uznemiravanje ljudi, a do tada se pre svega odnosio na lov na divljač u šumi.⁷ Terminom se posebno naglašavaju prikrivenost i lukavost progonitelja, kao i maliciozna namera sa kojom se on upušta u uznemiravanje svoje žrtve. U literaturi su zastupljene brojne definicije proganjanja; najsažetija je definicija po kojoj je proganjanje uporno uznemiravanje jedne osobe protivno njenoj volji.⁸ U nešto sadržajnijim definicijama ističe se da proganjanje podrazumeva voljno, zlonamerno i ponavljano praćenje ili uznemiravanje jednog lica kojim se ugrožava njegova bezbednost.⁹ Trebalo bi da se istakne i to da se suština proganjanja ne ogleda samo u ugrožavanju bezbednosti, već isto tako i u narušavanju sfere privatnosti i ličnog života jedne individue, što, kako ćemo kasnije videti, pri inkriminisanju proganjanja uvažava i naše krivično zakonodavstvo. Kada je reč o radnji izvršenja krivičnog dela proganjanja, razume se da je veoma teško pobrojati sve moguće oblike u kojima se ona ispoljava u praksi. U pitanju može biti neumorno slanje pisama i elektronske pošte koju proganjeni ne želi, pozivanje telefonom, ostavljanje poruka na kolima i kućnom pragu, pravljenje zaseda i uhođenje, izjavljivanje ljubavi propraćeno pretnjama, slanje neželjenih poklona, ali i nasilno ponašanje.¹⁰

Proganjanje odlikuje želja jedne osobe da sa drugom ostvari bliskost i da bude prisutna u njenoj svakodnevici i mislima, iako proganjeni

⁴ B. Rosenfeld, „Violence Risk Factors in Stalking and Obsessional Harassment“, *Criminal Justice and Behaviour*, Vol. 31, 2004, 11.

⁵ B. Spitzberg, W. Cupach, *The Dark Side of Relationship Pursuit*, Routledge, New York 2014, 223.

⁶ F. LaBuda, „Stalking in New York“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 3/2015, 253.

⁷ V. Nikolić-Ristanović, M. Kovačević-Lepojević, „Proganjanje - pojam, karakteristike i društveni odgovori“, *Temida* 4/2007, 4.

⁸ Pathé & Mullen, prema: P. Mullen, M. Pathé, R. Purcell, *Stalkers and Their Victims*, Cambridge University Press, Cambridge 2000, 7.

⁹ J. Meloy, *The Psychology of Stalking, Clinical and Forensic Perspectives*, Elsevier, London 1998, 2.

¹⁰ H. Hirtenlehner, B. Starzer, C. Weber, „A differential phenomenology of stalking: Using latent class analysis to identify different types of stalking victimization“, *International Review of Victimology*, Vol. 18, 2012, 207.

nema želju ni za kakvim odnosom niti kontaktom, pri čemu insistiranje na kontaktu može uslediti nakon prestanka odnosa koji je nekada postojao ili se pak prosto radi o jednostranom interesovanju za osobu sa kojom progonitelj nikada nije ni bio blizak.¹¹

2. Istraživanje proganjanja i ključni problemi u vezi sa reagovanjem na proganjanje

Tokom protekle decenije sve intenzivnije se istražuje fenomen proganjanja. Istraživanja su od velikog značaja, jer otkrivaju proganjanje kao problem zastupljen u svakodnevnom životu “običnih” građana. Prvi zakoni protiv proganjanja nastali su nakon što su, neretko, psihički bolesni progonitelji viktimizovali poznate ličnosti, poput glumaca, sportista i političara. Na primer, prvi zakon koji je sankcionisao proganjanje usvojen je u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), u Kaliforniji, 1990. godine i to zbog više slučajeva proganjanja koji su se okončali fatalnim ishodom. Neposredan povod bilo je ubistvo mlade glumice Rebeke Šefer (Rebecca Schaeffer) 1989. godine, čemu je prethodio pokušaj ubistva Tereze Saldana (Therese Saldana), takođe glumice, još 1982. godine.¹² Istraživanja, međutim, ukazuju da je proganjanje poznatih ličnosti samo jedan od oblika proganjanja, dok su, zapravo, znatno zastupljeniji slučajevi proganjanja od strane žrtvi poznatih osoba, najčešće bivših partnera.¹³

Tokom 2014. godine Agencija Evropske unije (EU) za osnovna prava sprovela je istraživanje o nasilju nad ženama u Evropskoj uniji. Jedan od ispitivanih oblika nasilja bilo je i proganjanje, a studijom je obuhvaćeno 42000 žena, starosti od 18 do 74 godine, iz 28 zemalja članica Evropske unije. Neki od zaključaka su: 18% ispitanih žena iskusile su neki oblik proganjanja u prošlosti; 9% žena proganjane su od strane bivšeg partnera; mlade žene (starosti od 18 do 29 godina) su značajno više izložene proganjanju putem interneta (*cyberstalking*) nego starije žene; svaka peta žrtva proganjanja promenila je broj telefona ili adresu elektronske pošte zbog proganjanja, a čak tri četvrtine slučajeva proganjanja nikada nisu prijavljeni, među kojima i najopasniji slučajevi.¹⁴ Kada je reč o onome što žrtve osećaju, čak 45% njih bilo je uplašeno, 13% je osećalo stid, dok je 8% žrtava sebe smatralo krivim zbog pretrpljene viktimizacije.¹⁵ Među psihološkim posledicama proganjanja izdvajaju se: anksioznost (30%),

¹¹ *Ibid.*, 207, 8.

¹² J. Best, *Images of Issues*, Transaction Publishers, New Brunswick 2009, 48.

¹³ L. Sheridan, E. Blaauw, G. Davies, „Stalking, Knowns and Unknowns“, *Trauma, Violence and Abuse*, Vol. 4, 2003, 156.

¹⁴ European Union Agency for Fundamental Rights, *Violence against women-EU wide survey*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2015, 81.

¹⁵ *Ibid.*, 89.

problemi sa spavanjem (19%), potištenost (11%) i napadi panike kod 9% žrtava.¹⁶ Navedeno istraživanje potvrđuje i to da je u pitanju krivično delo koje se odlikuje izuzetno visokom tamnom brojkom. U literaturi pronalazimo tvrdnje da se proganjanje širom sveta ne prijavljuje u 50%, pa čak i u 80% slučajeva.¹⁷

U Nemačkoj je tokom 2011. godine sprovedeno istraživanje proganjanja na reprezentativnom uzorku od 5779 ispitanika.¹⁸ To istraživanje potvrđuje tvrdnju da su žene češće žrtve proganjanja nego muškarci. Ispitanicima je postavljeno pitanje da li je neko prema njima nekada ispoljio neki od 17 ponuđenih oblika ponašanja među kojima su: neželjeno kontaktiranje telefonom ili drugim sredstvima komunikacije, uhođenje, neželjeno obraćanje sa seksualnom konotacijom, slanje neželjenih poklona i oštećenje imovine. Utvrđeno je da je 15,2% ispitanika bilo viktimizovano, od čega su čak dve trećine bile žene. Dalje, rastavljeni i razvedeni ispitanici, odnosno udovice i udovci, češće su bili žrtve u odnosu na ispitanike koji su u braku ili nisu venčani. Rezultati ukazuju da je progonitelj u 72,1% slučajeva bio muškog pola, kao i da je u najvećem broju slučajeva proganjanje podrazumevalo ženu kao žrtvu i muškarca kao učinioca. Kada je reč o prirodi odnosa između žrtve i progonitelja, u 39,6% slučajeva u pitanju su bili bivši partneri, u 22,3% slučajeva prijatelji i komšije i u 14,2% slučajeva lica koja se nisu poznavala od ranije. Proganjanje je u proseku trajalo od četiri do šest meseci.¹⁹

Na relevantnost rezultata pomenutih i drugih istraživanja bitno utiču problemi u vezi sa određivanjem oblika ponašanja koji se mogu smatrati proganjanjem. U vezi sa tim pojavljuju se teškoće u razlikovanju drugih oblika devijantnog ponašanja od proganjanja. Neke osobe se mogu odlikovati veoma visokim pragom osetljivosti na tuđe nametljivo ponašanje, ali to ne znači da se svako ponašanje koje one doživljavaju kao proganjanje zaista i može smatrati proganjanjem. U tom smislu postoje bitne razlike između ponašanja koje podrazumeva nekoliko telefonskih poziva od strane udvarača za koga devojka nije zainteresovana i čiji pozivi čine da se neprijatno oseća i stotine telefonskih poziva koje u svako doba šalje nezadovoljan bivši emotivni partner.²⁰ Problematične su, međutim, situacije u kojima proganjanje nije tako očigledno, kao na primer, kada se mladić nekoliko puta nedeljno pojavljuje na putanji kojom se devojka vraća sa posla

¹⁶ *Ibid.*, 90.

¹⁷ P. Brady, M. Nobles, „The Dark Figure of Stalking“, *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 32, 2017, 3152.

¹⁸ D. Hellmann, S. Kliem, „The prevalence of stalking: Current Data from a German Victim Survey“, *European Journal of Criminology*, Vol. 12, 2015, 700-718.

¹⁹ *Ibid.*, 705-711.

²⁰ K. Roberts, „Women’s Experience of Violence During Stalking by Former Romantic Partners“, *Violence Against Women*, Vol. 11, 2005, 91.

kući. Stoga treba vrednovati celokupan kontekst u kome se proganjanje odvija, s obzirom na to da istorijat i priroda odnosa između učinioca i žrtve mogu bitno da utiču na način na koji žrtva doživljava ponašanje učinioca. Značajno može biti i upoznavanje sa prethodnim ponašanjem učinioca, kao i upoznavanje sa eventualnim ranijim viktimizovanjem žrtve od istog lica.²¹ Kako bi se razumeo kontekst ponašanja učinioca, često će žrtva, na žalost, morati na sebe da preuzme aktivnu ulogu, tako što će, između ostalog, čuvati dokaze o neželjenoj komunikaciji, poklonima i sličnom.²²

U literaturi pronalazimo stavove da se proganjanje mora odlikovati upornošću učinioca, što bi moglo da podrazumeva kombinovanje više tehnika kojima se žrtva uznemirava i učestalost u ponavljanju tog ponašanja.²³ Moguće je i da neka od tih tehnika, izolovano posmatrano, uopšte ne podrazumeva zabranjeno ponašanje, kao, na primer slanje poklona i pisanje stihova, zbog čega treba posmatrati sva ponašanja kao jednu celinu. U literaturi se ističe da učinioci obično kombinuju više tehnika, pa jedno holandsko istraživanje utvrđuje da progonitelj u prosequu primenjuje šest metoda proganjanja, među kojima se posebno ističu: telefoniranje, uhodjenje praćenjem ulicom, dokoličenje pred mestom stanovanja žrtve, fizičko približavanje žrtvi, neovlašćeno ulaženje u stan i slanje poruka.²⁴ Veoma delikatan zadatak je, dakle, pred onima koji postupaju po prijavama oštećenih, a posebno pred policijom koja treba, uz konsultaciju sa tužiocem, da oceni u kojoj meri da angažuje svoje, najčešće ograničene, resurse radi ispitivanja prijave.

Radnja izvršenja proganjanja obično se ponavlja kroz duži vremenski period – kontinuitet je upravo ono što bitno razlikuje proganjanje od drugih oblika uznemiravanja. Razume se da ne postoje precizni kriterijumi koliko bi period kroz koji se proganjanje odvija trebalo da traje. On ne bi smeo biti predugačak, jer bi se time žrtva dodatno ugrožavala i onemogućavala u traženju zaštite, ali, sa druge strane, ne bi smeo biti ni prekratak. Smatra se da uznemiravanje koje poprima odlike proganjanja ne može da se odvija u periodu kraćem od četiri nedelje.²⁵

Problem koji se u praksi može očekivati jeste lažno prijavljivanje koje može biti motivisano različitim razlozima. Zakonodavac, zapravo, nema načina da spreči takve postupke, osim propisivanjem krivičnog dela lažno prijavljivanje. S obzirom na specifičnost materije i kompleksne odnose u kojima mogu biti navodni oštećeni i progonitelj, lažno prijavljivanje

²¹ T. Logan, L. Walker, „Stalking: A Multidimensional Framework for Assessment and Safety Planning“, *Trauma, Violence & Abuse*, Vol. 18, 2017, 207.

²² P. Brady, M. Nobles, 3152.

²³ T. Logan, L. Walker, 206.

²⁴ M. Malsch, „Stalking, Do criminalization and punishment help?“, *Punishment & Society*, Vol. 9, 2007, 205.

²⁵ K. Roberts, 92.

proganjanja pred nadležne organe stavlja posebno teške zadatke. U literaturi se izdvaja pet glavnih kategorija slučajeva u kojima dolazi do lažnog prijavljivanja: situacije kada progonitelj, zapravo, sebe proglašava žrtvom onoga koga on progona, prijavljivanje koje preduzimaju mentalno obolela lica, prijavljivanje od žrtava koje su usled ranije viktimizovanosti postale hipersenzibilne i reaguju na svaku naznaku eventualnog uznemiravanja, prijavljivanje od onih koji žele da u svojstvu žrtve budu u centru pažnje i prijavljivanje od onih koji nameravaju da na taj način ostvare neku korist, pre svega materijalnu.²⁶ Očigledno je da razlikovanje navedenih kategorija osoba koje prijavljuju proganjanje iziskuje posebno edukovanje, pre svega zaposlenih u policiji i tužilaštvu.

Istraživanja pokazuju da građani nemaju jasnu predstavu o tome šta se može smatrati proganjanjem, posebno u slučajevima kada ono ne podrazumeva upotrebu kvalifikovane pretnje,²⁷ što ukazuje na potrebu sprovođenja edukacije na najširem mogućem nivou. Pokazuje se, prema rezultatima nekih istraživanja, da su građani spremniji da jednu istu situaciju okarakterišu kao proganjanje u slučaju kada su akteri lica koja se površno poznaju ili se ne poznaju, nego u slučaju kada su u pitanju akteri koji su ranije bili u emotivnoj vezi, iako empirijski podaci jasno ukazuju na to da je proganjanje mnogo češće upravo među licima koja su ranije bila u bliskim odnosima.²⁸ Poseban problem predstavlja i to što među pripadnicima naučne i stručne javnosti nema konsenzusa o brojnim pitanjima u pogledu proganjanja, što iziskuje da se prvo izgradi makar skromna platforma osnovnih i nespornih saznanja o proganjanju, a da se tek potom radi na široj diseminaciji.

3. Proganjanje u uporednom pravu i u Srbiji

Sve veći broj država opredeljuje se za uvođenje krivičnog dela proganjanje u svoja krivična zakonodavstva, dok se postupno smanjuje broj država koje proganjanje inkriminišu posredno, kroz druge postojeće inkriminacije. U evropskim zemljama uglavnom je izvršeno noveliranje već postojećih zakona dodavanjem krivičnog dela proganjanja, dok su u manjini zemlje poput Velike Britanije i Irske, koje su donele posebne zakone koji se tiču isključivo proganjanja.²⁹

²⁶ Pathé, Mullen, and Purcell prema: L. Sheridan, E. Blaauw, „Characteristics of False Stalking Reports“, *Criminal Justice and Behaviour*, Vol. 31, 2004, 57,8.

²⁷ S. Denisson, D. Thomson, „Identifying stalking: the relevance of intent in commonsense reasoning“, *Law and Human Behaviour*, Vol 26, 2002, 556.

²⁸ L. Phillips et al, „Is It Stalking? Perceptions of Stalking Among College Undergraduates“, *Criminal Justice Behaviour*, Vol. 31, 2004, 90.

²⁹ D. Miladinović-Stefanović, „Prilog raspravi o kriminalizaciji proganjanja“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, Vol. 55, 2016, 146.

U Austriji je u krivičnom zakoniku, u članu 107a predviđeno proganjanje.³⁰ Krivično delo proganjanja vrši onaj ko neovlašćeno i kontinuirano prati određenu osobu duži vremenski period ili na način koji očigledno remeti život te osobe: insistira na bliskosti, komunicira putem sredstava telekomunikacije i drugih sredstava komunikacije ili posredstvom trećih lica, naručuje usluge i dobra zloupotrebom ličnih podataka osobe i podstiče druga lica na kontakt sa osobom posredstvom zloupotrebe njenih ličnih podataka. Učinilac se može kazniti kaznom zatvora u trajanju do jedne godine.

Austrijski zakonodavac, dakle, ne zahteva postojanje neke posebne namere na strani učinioca, niti insistira na nastupanju posledice u vidu javljanja osećanja straha po bezbednost, osećanja teskobe ili slično. Učinilac bi u načelu trebalo da manifestuje upornost u ponašanju usmerenom ka oštećenom.

U Hrvatskoj je proganjanje obuhvaćeno krivičnim delom nametljivo ponašanje. Član 140. Kaznenog zakona³¹ predviđa da krivično delo čini onaj ko uporno i tokom dužeg vremena prati osobu, uspostavlja ili nastoji da uspostavi neželjeni kontakt sa osobom ili je na drugi način zastrašuje, pa time izazove kod nje teskobu ili strah za njenu sigurnost ili sigurnost njoj bliskih osoba. Opisani oblik krivičnog dela sankcionisan je se kaznom zatvora u trajanju do jedne godine. Teži oblik nametljivog ponašanja postoji ukoliko je žrtva bivši ili aktuelni emotivni partner učinioca ili pak njegovo dete, a taj oblik krivičnog dela kažnjava se kaznom do tri godine zatvora. Krivično gonjenje za nametljivo ponašanje preduzima se po predlogu oštećenog, osim u slučaju kada je pasivni subjekat dete, kada se krivično gonjenje preduzima po službenoj dužnosti.

Proganjanje, shodno hrvatskom zakonu, podrazumeva i nastupanje teskobe ili straha po bezbednost, što znači da krivičnog dela neće biti u slučajevima kada pasivni subjekt ne bude zastrašen u meri dovoljnoj da to utiče na njegovo duševno blagostanje ili na osećaj bezbednosti. Zanimljivo je i to da je pred Evropskim sudom za ljudska prava utvrđena odgovornost države zbog nereagovanja na nasilje i proganjanje, kao na primer u predmetu A. protiv Hrvatske.³² Navedena, ali i druge presude Evropskog suda za ljudska prava upućuju nas u odgovornost države ne samo u pogledu vertikalnog kršenja prava (kada država povređuje prava građana), već i u slučaju horizontalnog kršenja prava (kada pojedinac povređuje pravo drugog pojedinca, ali usled propusta države).³³

³⁰ Strafgesetzbuch - StGB, 974 (BGBl. Nr. 60/1974), sa poslednjim izmenama u *BgBl I*, Nr. 117/2017.

³¹ *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17.

³² Predstavka br.55164/08, presuda Evropskog suda za ljudska prava od 14. oktobra 2010. godine. <https://rm.coe.int/16805a320f>.

³³ S. Nenadić, „Pre-crime koncept Zakona o sprečavanju nasilja u porodici- obaveze države i rizici po povredu ljudskih prava“, *Strani pravni život*, 1/2017, 157.

U Belgiji je proganjanje inkriminisano već duži niz godina, tako da je vremenom praksa ukazivala na pravce u kojima treba menjati postojeća zakonska rešenja. Po aktuelnom zakonu radnja krivičnog dela šire je opredeljena no ranije, a kazna koja se može izreći učiniocu je stroža. Zakonodavac predviđa da krivično delo čini onaj ko drugoga uznemirava, a pri tome zna da njegovo ponašanje ozbiljno ugrožava mir te osobe. Propisana je novčana kazna i kazna zatvora do dve godine, dok se krivično gonjenje vrši po predlogu oštećenog. Neophodno je, dakle, da učinilac postupa sa direktnim umišljajem i da svesno remeti mir pasivnog subjekta, odnosno nije dovoljno da je on samo svestan toga da insistira na kontaktu sa pasivnim subjektom koji se tome protivi.³⁴ U Belgiji se, inače, kao i u nekim drugim evropskim zemljama, koristi termin “uznemiravanje” umesto proganjanja. Zato treba naglasiti da proganjanje i uznemiravanje nisu sinonimi, s obzirom na to da svako uznemiravanje ne mora istovremeno biti i proganjanje, jer je proganjanje zapravo sistemsko uznemiravanje.³⁵ Iz opisane razlike proizlazi i druga: za postojanje uznemiravanja dovoljan je i samo jedan incident, što nije slučaj kod proganjanja,³⁶ makar u kriminološkom smislu.

U Danskoj je krivično delo proganjanja definisano na bitno drugačiji način u odnosu na do sada predstavljena rešenja. Potrebno je da učinilac, nakon što mu je policija zabranila približavanje pasivnom subjektu, nastavi da uznemirava tu osobu, da bi se smatralo da učinilac čini krivično delo. Zakonodavac predviđa da proganjanje vrši onaj ko narušava mir druge osobe namećući se, šaljući pisma ili uznemiravajući je na drugi sličan način, uprkos postojanju ranije izrečene policijske mere zabrane komunikacije ili približavanja pasivnom subjektu.³⁷ Učinilac će biti kažnjen novčano ili kaznom zatvora do dve godine. Zanimljivo je to da krivičnim zakonom nisu opredeljeni uslovi pod kojima se mera zabrane može izreći, već je to prepušteno diskrecionoj odluci organima unutrašnjih poslova. Navedena okolnost može uticati na kreiranje veoma neujednačene prakse, ali, sa druge strane, može pomoći u razgraničavanju proganjanja od drugih vidova devijantnog ponašanja koji se ne odlikuju dovoljnim stepenom društvene štetnosti. Time se ostavlja mogućnost oblikovanja standarda prema potrebama aktuelnog trenutka. Postojeće rešenje iziskuje da učinilac preduzme više pojedinačnih radnji, a s

³⁴ Code Pénal (iz 1867. godine sa kasnijim izmenama, u redakciji iz 2018. dostupan na, <http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/loi/1867/06/08/1867060850/justel>).

³⁵ V. Nikolić-Ristanović, M. Kovačević-Lepojević, 6.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ The Danish Criminal Code, Order No. 909 of September 27, 2005, as amended by Act Nos. 1389 and 1400 of December 21, 2005, www.scribd.com/document/261684665/Danish-Criminal-Code-07052012.

obzirom na to da delo postoji tek pošto se ne povinuje policijskoj zabrani, to proizlazi da proganjanje treba da se odvija tokom dužeg perioda.

Krivično delo proganjanja u Nemačkoj veoma je slično definisano kao u našem pravu. Krivično delo, shodno čl. 238. Krivičnog zakona Nemačke,³⁸ čini onaj ko progoni osobu: insistirajući na približavanju, nastojeći da je kontaktira telefonom, kroz druge vidove komunikacije ili posredstvom trećih lica, zloupotrebljavjući lične podatke osobe radi naručivanja roba ili usluga ili radi omogućavanja kontakta sa trećim licima, iznoseći pretnje po život i telo, odnosno pretnje lišenjem slobode osobi ili njoj bliskom licu ili čineći druge slične akte kojima se ozbiljno narušava životni stil osobe. Za osnovni oblik krivičnog dela predviđena je novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Krivično gonjenje se preduzima po predlogu oštećenog, osim ukoliko nije u pitanju povreda javnog interesa, kada postupa javni tužilac.³⁹ Teži oblik krivičnog dela postoji ukoliko je izazvana opasnost po život i telesni integritet pasivnog subjekta ili njemu bliskog lica, a najteži ukoliko je prouzrokovana smrt pasivnog subjekta ili njemu bliskog lica.

Razmatrajući izneta zakonska rešenja uočavamo određene sličnosti i manje razlike. Prvo, čini se da je u svim zakonima u načelu potrebno da progonitelj radnju ponavlja više puta i u dužem vremenskom periodu, što proizlazi iz zakonskih formulacija ili je izričito navedeno. Drugo, među iznetim rešenjima nema podudarnosti u pogledu načina propisivanja subjektivnog obeležja dela (umišljaja ili određene namere sa kojom se preduzima radnja krivičnog dela). Treće, nije rešeno na istovetan način pitanje nužnosti nastupanja određene posledice koja bi proizlazila iz radnje. Četvrto, radnja je u nekim zakonima jasno opredeljena uz ostavljanje mogućnosti da bude dopunjena i drugim sličnim radnjama, dok se u drugim zakonima koristi jednostavna dispozicija, tj. govori se uopšte o uznemiravanju, bez konkretizacije na koji se način ispoljava. Poređenjem dolazimo do zaključka da se izneta rešenja suštinski bitno ne razlikuju, jer proganjanje u svim zakonima podrazumeva kontinuirano uznemiravanje podobno da ugrozi sigurnost ili naruši privatnost pasivnog subjekta.

Što se tiče načina preciziranja radnje izvršenja krivičnog dela, u analiziranim zakonima uočavaju se dva rešenja: prvo, prema kome se navode pojedine radnje izvršenja uz generalnu klauzulu kojom se ostavlja mogućnost da se radnja izvrši i na drugi način i, drugo, uopšteno navođenje radnje bez preciziranja u čemu se ona konkretno sastoji. Prema nekim zakonskim rešenjima proganjanje može podrazumevati uhođenje,

³⁸ Strafgesetzbuch, *StGB*. od 15. 5. 1871. godine sa poslednjim izmenama od 30. 10. 2017., dostupno na <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf>.

³⁹ Javni tužilac će prema okolnostima konkretnog slučaja proceniti da li zaštitna javnog interesa iziskuje krivično gonjenje.

telefoniranje ili zloupotrebu ličnih podataka ali time se svakako ne iscrpljuje lista radnji koje se mogu preduzimati u okviru proganjanja, usled čega je i u tim zakonima propisana generalna klauzula (druge radnje kojima se proganja žrtva ili ostvaruje posledica). Upotreba generalne klauzule pokazuje da nije moguće zakonom predvideti sve radnje proganjanja.

Kada je reč o nameri sa kojom se uznemiravanje kod proganjanja preduzima, navedena zakonodavstava uglavnom ne iziskuju da učinilac postupa sa određenom namerom. Konkretno, samo belgijski zakon predviđa kao obeležje radnje izvršenja da je učinilac znao ili mogao znati da njegovo ponašanje ozbiljno remeti mir uznemiravane osobe. Mišljenja smo da bi proganjanje ipak trebalo da podrazumeva i ispoljavanje namere da se zadre u privatnu sferu i da se naruši mir pasivnog subjekta. To bi posebno moglo biti značajno kod radnji koje su po pravilu dopuštene, te se mora tumačiti da li je u konkretnom slučaju njima učinjeno proganjanje ili ne. Na primer, ukoliko se neko pojavljuje učestalo na javnim mestima gde i pasivni subjekat, izjavljuje mu svoje divljenje putem društvenih mreža ili šalje cveće i poklone, a pri tome takvo ponašanje uznemirava pasivnog subjekta, moglo bi biti sporno da li je reč o proganjanju ili možda ipak samo o netaktičnom udvaranju, koje, iako može biti veoma neugodno, ne bi trebalo okvalifikovati kao krivično delo. Ne smemo, naime, gubiti iz vida fundamentalna načela krivičnog prava, a pre svega načelo posezanja za krivičnopravnom zaštitom kao poslednjim raspoloživim sredstvom. Zalaganje za preširoki krivičnopravni zahvat vodi ozbiljnim, štetnim posledicama za pojedinca i društvo, a pri tome se ne samo da ne dobija ništa na planu prevencije, već to vodi daljem slabljenju krivičnopravnog sistema.⁴⁰ Stoga bi u spornim slučajevima zaista bilo potrebno da se utvrdi postojanje namere da se privatnost druge osobe remeti i uzurpira, jer bi u slučaju nespostojanja takve namere reč pre bila o devijantnom, no o kriminalnom ponašanju. U slučajevima kada je reč o radnjama koje se smatraju tipičnim za proganjanje, poput kontinuiranog uhođenja, neželjenog komuniciranja lascivnih poruka i sličnog, dokazivanje postojanja namere i ne bi bilo posebno teško.

Što se tiče nastupanja posledice, hrvatski zakon govori o izazivanju teskobe ili straha za sopstvenu ili bezbednost druge osobe. Drugi zakoni ne izjašnjavaju se određeno o neophodnosti nastupanja odgovarajuće posledice. Mišljenja smo da ne bi trebalo insistirati na posledici u smislu izazivanja straha i osećanja nesigurnosti. Dovoljno je da je nečije ponašanje objektivno podobno da zaista može poremetiti mir osobe u uobičajenim okolnostima. Otuda sankcionisanje takvog ponašanja ne bi trebalo uslovljavati okolnošću da li je u konkretnom slučaju osoba

⁴⁰ Z. Stojanović, „Preventivna funkcija krivičnog prava“, *Crimen*, 1/2011, 21.

pretrpela jači ili slabiji strah ili uznemirenost. Smatramo da je upravo zato u nekim slučajevima bitno da se utvrdi da je ponašanje preduzeto sa namerom da se neko uznemiri.

Kada je reč o Srbiji, poznato je da su 1. juna 2017. godine stupile na snagu izmene i dopune Krivičnog zakonika⁴¹ kojima je uvedeno krivično delo proganjanja.⁴² Članom 138. predviđeno je da proganjanje čini onaj ko u toku određenog vremenskog perioda: drugo lice neovlašćeno prati ili preduzima druge radnje u cilju fizičkog približavanja tom licu protivno njegovoj volji, protivno volji drugog lica nastoji da sa njim uspostavi kontakt neposredno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije, zloupotrebljava podatke o ličnosti drugog lica ili njemu bliskog lica radi nuđenja robe ili usluga, preti napadom na život, telo ili slobodu drugog lica ili njemu bliskog lica i preduzima druge slične radnje na način koji može osetno da ugrozi lični život lica prema kome se radnje preduzimaju. Za opisani osnovni oblik proganjanja propisana je novčana kazna ili zatvor do tri godine. Teži oblik krivičnog dela postoji ukoliko je izazvana opasnost po život, zdravlje ili telo lica prema kome je delo izvršeno ili njemu bliskog lica, kada će se učinilac kazniti zatvorom od tri meseca do pet godina. Najteži oblik postoji onda kada je usled proganjanja nastupila smrt drugog lica ili njemu bliskog lica i tada će se učinilac kazniti zatvorom od jedne do deset godina.

Ukoliko posmatramo rešenje zastupljeno u srpskom zakonu u kontekstu u kome smo posmatrali rešenja iz uporednog prava, možemo zaključiti da je ono u značajnoj meri podudarno sa rešenjima iz Austrije i Nemačke. Da bi proganjanje postojalo, zakonodavac načelno ne zahteva da učinilac postupa sa posebnom namerom, u smislu stvaranja osećaja uznemirenosti, straha ili narušavanja sfere privatnosti kod pasivnog subjekta. Međutim, kada govori o uhođenju i komuniciranju, zakonodavac izričito napominje da se ono preduzima protivno volji pasivnog subjekta. To znači da bi i protivljenje pasivnog subjekta u krivičnom postupku moralo biti nedvosmisleno utvrđeno, čime je praktično isključena potreba da se posebno dokazuje da je učinilac želeo da remeti mir i narušava privatnost osobe koja evidentno ne želi da ima ništa sa njim. U slučaju zloupotrebe podataka i kvalifikovanih pretnji, jasno je da je bespredmetno dodatno utvrđivanje neke posebne namere da se pasivni subjekat remeti i uzurpira.

Postavlja se pitanje kako će se upotreba kvalifikovane pretnje, kao jedna od radnji izvršenja osnovnog oblika proganjanja, razlikovati

⁴¹ *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

⁴² Time je naše zakonodavstvo usklađeno sa odredbama Istanbulske konvencije, to jest Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, CETS No.210, koja je stupila na snagu 1. avgusta 2014. godine.

od već postojećih inkriminacija, pre svega od ugrožavanja sigurnosti. Mišljenja smo da je zakonodavac smatrao da upotreba pretnje u kontekstu proganjanja ima bitno drugačiji smisao no kod ugrožavanja sigurnosti, s obzirom na specifične odnose u kojima učinilac proganjanja i pasivni subjekat neretko mogu biti. Mogućno da zbog tih razloga zakonodavac izostavlja uslov da pasivni subjekat pretnje treba da doživljava kao realne, što jeste potrebno u slučaju ugrožavanja sigurnosti gde se traži da pretnjama bude ugrožena sigurnost. Istini za volju, zakonodavac nigde ne spominje nikakve specifične odnose oštećenog i učinioca kod proganjanja. Ipak, imajući u vidu da je žrtva proganjanja često bivši emotivni partner, ima smisla posebno inkriminisanje upotrebe pretnje, čak i onda kada ih pasivni subjekat ne doživljava kao ozbiljne, s obzirom na to da pretnje tada mogu biti sredstvo putem koga se vrši pritisak, posramljivanje pasivnog subjekta, nepoželjan uticaj na njegove privatne i emotivne odnose sa drugim licima i slično. Dalje, to ne umanjuje bojazan da bi moglo biti problema u razlikovanju opisane radnje krivičnog proganjanja, u slučaju kada su kvalifikovane pretnje upućene samom pasivnom subjektu, od radnje izvršenja krivičnog dela ugrožavanja sigurnosti, posebno imajući u vidu da je za osnovni oblik ugrožavanja sigurnosti propisana kazna do jedne godine. No, trebalo bi da se naglasi i to da proganjanje podrazumeva da se kvalifikovana pretnja upućuje tokom određenog vremenskog perioda, što kod ugrožavanja sigurnosti nije slučaj, pa bi na osnovu toga takođe bilo moguće razlikovati ova dva krivična dela. Uz sve navedeno, postavlja se i pitanje da li je iskazana upornost u manifestovanju pretnji adekvatan osnov za propisivanje kazne zatvora u značajno većem rasponu u slučaju proganjanja, posebno imajući u vidu da se za postojanje krivičnog dela ne zahteva da se pasivni subjekat oseća ugroženim.

Dobro je što se u slučaju drugih radnji koje nisu taksativno pobrojane traži da one budu takve da mogu osetno da ugroze lični život lica prema kome se radnje preduzimaju, jer bi time trebalo da se suzi zona primene inkriminacije, tj. krug radnji koje dolaze u obzir da se smatraju radnjama krivičnog dela. Koje bi to radnje mogle biti, ostaje da se vidi u praksi.

4. Zaključna razmatranja

Mišljenja smo da inkriminisanje proganjanja u Srbiji ima svoje kriminalnopolitičko opravdanje i pored praktičnih problema koje će nova inkriminacija neminovno doneti. Čini se da smo poslednjih godina svedoci eskalacije nasilja, pre svega prema ženama koje su prethodno bile žrtve različitih oblika nasilja, ali i proganjanja. Stoga inkriminisanje proganjanja ima određeni generalnopreventivni smisao, jer može poslužiti kao prva linija odbrane od nekih budućih nasilnih ponašanja koja mogu rezultirati

povredama telesnog integriteta, pa i smrtnim ishodom. Inkriminisanjem proganjanja jasno se daje na znanje da se neće tolerisati ponašanje koje dovodi do narušavanja tuđeg mira i privatnosti, bez obzira na to što nije korišćeno oružje ili što nisu nanesene telesne povrede.

Sa druge strane, nesporno je da se vrlo slična zaštita sloboda i prava čoveka obezbeđuje i putem postojećih i dobro poznatih inkriminacija o kojima je bilo reči. Moguće je da će se u praksi javljati značajni problemi u pogledu razgraničavanja krivičnog dela proganjanja od inkriminacija sa slično formulisanim radnjama izvršenja, što svakako neće uticati blagotvorno na zaštitnu i generalno preventivnu funkciju krivičnog prava. Dodavanje novih, modernijih inkriminacija zato zapravo neće značiti mnogo ukoliko bude izostala njihova adekvatna praktična primena. Tako dolazimo do suštine problema, jer krivično pravo samo po sebi ne može da se izbori sa problemom proganjanja onda kada izostaju druge mere u okviru šireg, strateški koncipiranog pristupa sprečavanju navedene pojave. Takav pristup treba da uzme u obzir i tradicionalne vrednosti ukorenjene u našoj kulturi, kao i specifičnosti porodičnih i partnerskih odnosa na našem području. Ukoliko te druge mere izostanu, onda će, nažalost, uvođenje novog krivičnog dela zaista poslužiti samo formalnopravnom uvažavanju obaveza koje je naša država preuzela potpisivanjem Istanbulske konvencije.

Literatura

- Best, J. *Images of Issues, Transaction Publishers, New Brunswick* 2009.
- Brady, P., Nobles, M., „The Dark Figure of Stalking“, *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 32, 2017, 3149-3173.
- Davis, K, Hanson Frieze, I, Maiuro, R. *Stalking, Perspectives on Victims and Perpetrators*, Springer, New York 2002.
- Denisson, S, Thomson, D, „Identifying stalking: the relevance of intent in commonsense reasoning“, *Law and Human Behaviour*, Vol. 26, 2002, 543-561.
- European Union Agency for Fundamental Rights, *Violence against women-EU wide survey*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2015.
- Hellmann, D., Kliem, S, „The prevalence of stalking: Current Data from a German Victim Survey“, *European Journal of Criminology*, Vol. 12, 2015, 700-718.
- Hirtenlehner, H, Starzer, B, Weber, C. „A differential phenomenology of stalking: Using latent class analysis to identify different types of stalking victimization“, *International Review of Victimology*, Vol. 18, 2012, 207-227.

- LaBuda, F. „Stalking in New York“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 3/2015, 251-263.
- Logan, T, Walker, L. „Stalking: A Multidimensional Framework for Assessment and Safety Planning“, *Trauma, Violence & Abuse*, Vol. 18, 2017, 200-222.
- Malsch, M. „Stalking, Do criminalization and punishment help?“, *Punishment & Society*, Vol. 9, 2007, 201-209.
- Meloy, J. *The Psychology of Stalking, Clinical and Forensic Perspectives*, Elsevier, London 1998.
- Miladinović-Stefanović, D. „Prilog raspravi o kriminalizaciji proganjanja“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, Vol. 55, 2016, 143-162.
- Mullen, P., Pathé, M., Purcell, R. *Stalkers and Their Victims*, Cambridge University Press, Cambridge 2000.
- Nenadić, S. „Pre-crime koncept Zakona o sprečavanju nasilja u porodici-Obaveze države i rizici po povredu ljudskih prava“, *Strani pravni život*, 1/2017, 155-168.
- Nikolić-Ristanović, V, Kovačević-Lepojević, M. „Proganjanje-Pojam, karakteristike i društveni odgovori“, *Temida*, 4/2007, 3-12.
- Phillips, L. et al. „Is It Stalking? Perceptions of Stalking Among College Undergraduates“, *Criminal Justice Behaviour*, Vol. 31, 2004, 73-96.
- Roberts, K. „Women’s Experience of Violence During Stalking by Former Romantic Partners“, *Violence Against Women*, Vol. 11, 2005, 89-115.
- Rosenfeld, B. „Violence Risk Factors in Stalking and Obsessional Harassment“, *Criminal Justice and Behaviour*, Vol. 31, 2004, 9-36.
- Sheridan, L, Blaauw, E, Davies, G. „Stalking, Knowns and Unknowns“, *Trauma, Violence and Abuse*, Vol. 4, 2003, 148-162.
- Sheridan, L, Blaauw, E. „Characteristics of False Stalking Reports“, *Criminal Justice and Behaviour*; Vol. 31, 2004, 55-72.
- Spitzberg, B, Cupach, W. *The Dark Side of Relationship Pursuit*, Routledge, New York 2014.
- Stojanović, Z. „Preventivna funkcija krivičnog prava“, *Crimen*, 1/2011, 3-25.

Pravni izvori i internet izvori

- A. v. Croatia, Predstavka br.55164/08, presuda Evropskog suda za ljudska prava od 14. oktobra 2010. godine: <https://rm.coe.int/16805a320f>, 10.03.2018.
- Strafgesetzbuch - StGB (Deutschland), od 15. 5. 1871. godine sa poslednjim izmenama od 30. 10. 2017., dostupno na <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf>.
- Strafgesetzbuch - StGB, 974 (BGBl. Nr. 60/1974) (Österreich), (BGBl. Nr. 60/1974), sa poslednjim izmenama u *BgBl I*, Nr. 117/2017.

- Code Pénal (Belgique), Code Pénal, www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=260966, 11.10.2017.
- The Danish Criminal Code, www.scribd.com/document/261684665/Danish-Criminal-Code-07052012, 10.03.2018.
- Krivični zakonik Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.
- Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine*, br. 125/11, 144/12, 56/15 i 61/15.
- Istanbulska konvencija-Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, CETS No.210.

Milica Kovacevic, Phd

Assistant Professor

Faculty for Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade

STALKING-SOME GENERAL QUESTIONS AND COMPARATIVE LAW OVERVIEW

Summary

Interest for the phenomenon of stalking has been on the rise over recent years, especially because it can sometimes be turned into serious crimes. This is why an increasing number of countries are opting for the introduction of new incriminations that will include stalking. However, the incrimination of persecution opens the problem of distinguishing this criminal offense from other related criminal offenses, and the question arises as to how the offense should be defined so that there is no excessive limitation of other rights and freedoms of citizens. Therefore, the paper is focused on general considerations concerning stalking and on the analysis of comparative solutions. Given that in Serbia stalking has been incriminated only recently, the aim of the paper is to point out to some of the problems that can be expected in practice, and to extricate some possible solutions.

Keywords: stalking, victimization, criminal legislation, privacy, freedom.